

Aktív humorisztika

Az a hirtelen, ám egészséges fejlődés, amely ma napilapjaink házatáján megfigyelhető, másképpen: a szó eredeti értelmében újsággá, mindennapi olvasmánnyá válás igénye előbb-utóbb az irodalom „magasabb régióit” is eléri, befolyásolni fogja. Persze, műfaja változtatja. Egyelőre a krimi- és a tudományos-fantasztikus irodalom iránt megnövekedett keresletnek vagyunk tanúi, de nyilvánvalóan visszaszerzi jogait a tárcanovella, s talán a napilapok enyhítenek majd valamit a vers túltermelési és „alulolvasási” válságán is. Mert úgy igaz, ahogy Sinkó Zoltán írja: „És lőn, hogy nagyon elszaporodtanak vala az irodalmi tudományok a földön.” De azt hiszem, bármelyikünket választaná az Úr Noénak e költőkkel elárasztott világban, a bárkába feltétlenül magunkkal vinnénk egy-két humoristát, szatíraírot.

Nyilván tudatában vannak ennek a közhangulatnak a szerkesztők is, s az utóbbi időben a folytatásos krimik mellett rendszeresen helyet biztosítanak lapjukban a humoreszkeknek, (ritkábban) a szatírának is. Humoristáink — számuk, sajnos, nem nagy — végre kenyérbe estek. Az újságolvasók nyeresége vitathatatlan; vajon mit nyert vele az irodalom?

Soha jobb alkalom a válaszkérésre. Öt évi várakozás után újra Bajor-kötetnek örvendhetünk, amelynek számottevő hányadát az *Előre* „Tücsök és bogár” rovatában olvashattuk, Sinkó Zoltán második könyve, a *Ravasz szavak* pedig jórészt az *Igazság* hasábjairól ismerős már. Igaz, a *Főúr, írja a többihez* tartalmaz néhány régebbi szatírárt, melyeknek annak idején az *Utunk* vagy a *Korunk* adott teret, mégis meghökkentő arra gondolni, hogyan szorulhatott ki egy Bajor Andor-rangú tehetség folyóiratainkból, szilveszterre (ritkábban április 1-re) korlátozva lehetőségeit! Nem a finnyasság mondatja velem e szavakat, hiszen a műfajok és műformák között valóban nem lehet a priori rangsort megállapítani. (Az esztétikai kizárólagosság elleni harcot ebben az értelemben is folytatni kell.)

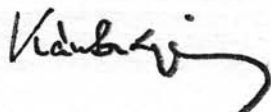
Különben is, nem olyan egyszerű a felelet, ha a sokra értékelt *Répa, reték, mogyorót* ezzel az újabb Bajor-kötettel próbáljuk szembesíteni, esztétikai minőségüket igyekszünk összemérni. Emlékezzünk, a legfőbb — mondhatni egyetlen lényeges — kifogás a *Répa, reték, mogyoró* szatíráival kapcsolatban az egyes írások mélyebb, rejtettebb, filozofikusabb rétegeinek nehezen hozzáférhető voltát érintette. Ez a veszély jórészt eltűnt — Bajor újabb humoreszkjeinek és szatírának elsődleges, azonnali

jelentése a meghatározó. A *Főúr, írja a többihez* legtöbb darabjáról, illetve szerzőjükről ugyancsak elmondhatjuk, amit a Bajor szerkesztette Sinkó-kötet fülszövege így foglal össze: „aktív humorista, a közélet és a magánélet javításáért harcol“. De ugyanezt az elszántságot, aktivitást stílusosabb, a műfaj törvényeihez igazodó megfogalmazásban is idézhetjük egy Bajor-humoreszkből, amikor így fogadkozik-fohászodik: „bizonyára komoly likat lövök ennek a hiányosságnak a közepébe“. A leg-egyszerűbb volna ezt az öniróniát a szerző szellemességének javára írni — ám a helyzet ennél bonyolultabb. Mert amennyire igaz az, hogy néhez szatírát nem írni, ugyanannyira érvényes e kijelentés állító formája is. A *Sebészeink önzetlensége* című, szelíd humoreszkeknek induló írás többszörös buktatóival és kecskebukáival önmagáért beszél — az örök-érvényű humoreszk-témából helyhez és időhöz kötött szatírát csiholva elő. Bajor ugyanis komolyan veszi tartozásait, s nem véletlenül, nem is mellékesen diktálja fel a főúrnak a kapott rosszak-jók között: „Természetesen a felelősséget is oda kell írni a többihez, mert ez luxuscikk, csak ritkán jutok hozzá.“

A humorista felelősségérzetét kétségtelenül az is bizonyítja, ha embertársait jó viccekkel, fordulatos anekdotákkal, nevetésre ingerlő humoreszkekkel vidámságra hangolja. Ezt a fajta felelősséget egyre meggyőzőbben tükrözik Sinkó Zoltán művei, amelyek így méltók a közönség bizalmára (*Hosszúra nyúlt telefonbeszélgetés, Az embert olvassák és mások*). A népszerűségnek ez az egyáltalán nem lebecsülendő módja Bajor kötetének egyes darabjaitól sem idegen. Ami azonban leginkább figyelemre méltó Bajor Andor újabb humoreszkjeiben, az a — már-már publicisztikus aktivitásba, hatékonyságba ágyazott — többlet, a humoreszk észrevétlenül átnövése filozofikus tartású szatírába. Talán a legjobb példa erre az ábrázolásmódra a *Recenzió a szakácskönyvről* megmosolyogtató évődése, amelyről a végére érve kiderül, hogy a szerző kemény állásfoglalását volt hivatott szolgálni — a merev, teljesíthetetlen, az emberi gondolatot gúzsbakötő szabályok kérdésében. Hasonló mögöttes terület ad művészi rangot az olyan írásoknak, mint az *Egy lelkes hozzá nem értő tragédiája, Káderezem a Bibliát* vagy *A coca-cola haladó útja*.

„A szatirikus vagy humoros fölénynek mindig arányban kell lennie a megbírálandó jelenség fontosságával“ — írja Szalay Károly, a humor egyik ismert teoretikusa. Bajor újabb kötetére alkalmazva ezt a megállapítást, a bírált jelenséghez mért humoros és szatirikus fölény legjobb alkotásaiban együtt jelentkeznek. Egy-egy apró ferdeséget közvetlenül kipellengérező humoreszk meghaladja a napilap-igényt, a szerző szatirikus fölénye már a megsejtetett, nagyobb horderejű társadalmi problémához igazodik.

Persze, Bajor ma sem tanyázik állandóan a humoreszk és a szatíra határán. Változtatlanul kedvenc tartózkodási helye líra és filozofikum mezsgyéje (*1 arany талантум, Éneklő kutya*), s itt most is, akárcsak régebben, értékes kincsekre lel. Lehet, hogy ez az igazi Bajor. Lehet, itt várnak rá az igazán nagy, tehetségéhez legméltóbb feladatok. Jó volna biztosítani számára ezeket a műfaji lehetőségeket is.

◆ Az irodalomtörténetírás klasszikus dokumentum-forrásai (könyvek, sajtó, levelezés) mellett a fejlődő technika mindegyre újabbakat sorakoztat fel. A film, a rádió, a televízió nemcsak az író és az olvasó közötti kapcsolat gyorsabbá, közvetlenebbé, élményszerűbbé tételét segíti elő, hanem dokumentummá is válik, egyrészt mert jelzi e kapcsolat intenzitásának növekedését, másrészt mert olykor olyan tényeket örökíthet meg, amelyek másként talán elsikkadtak volna.

Újabbban a magnetofon vount be az irodalomtörténetírás dokumentációjába, olyan alkalmak megörökítésére, amelyek épp egyszerűségüknél és közvetlenségüknél fogva rendkívül értékes elemeket tartalmazhatnak. Elmúlt korok tanúival, ma is élő idősebb írőkkel, költőkkel gyakoriak a találkozások. Egy újsághír arról számol be, hogy az Akadémia Irodalomtörténeti Intézetében több ilyen találkozót szerveztek, sőt az emlékezéseket magnetofonszalagra vették, s elhelyezték az Intézet dokumentumai között. Több iskola szervez találkozót neves írőkkel. Eftimiu közvetlen derűjét, Bartalis János szikár egyszerűségét egy-egy ilyen találkozóról nemcsak az érdeklődő diákok hozzák magukkal, hanem — magnetofonszalagon megörökítve — a találkozót szervező irodalomtanár is.

Vajon nem lenne érdemes ezt a spontánul kialakult gyakorlatot rendszeresíteni? Nem érné-e meg a fáradságot, hogy az Írószövetség vagy a fiatal tehetségeket megmozgató irodalmi körök kezdeményezésével s a megörökítés igényével a találkozókat sorát megszervezzük, lelakva az alapját egy magnószalagra rögzített élő irodalomtörténetnek? Az emlékek szabad áradása sok elfelejtett tényt hozhatna napvilágra,

A iasi-i gondolkodó filozófiai műveit (*A fatalizmus elmélete, Az egyetlen hullámmozgás elmélete, a Bevezetés a metafizikába, A metafizika alapjai, A világot alkotó első elvek*), valamint különböző terveit, jegyzeteit és feljegyzéseit tartalmazó kötet* Vasile Conta műveinek első teljes kiadása román nyelven. Magában foglalja a francia nyelvű kiadásokban szereplő írások szerzői módosításait és kiegészítéseit is. A könyvet Nicolae Gogonea rendezte sajtó alá, ő a bevezető tanulmány, valamint a kötetben szereplő kommentárok és jegyzetek szerzője is.

A bevezető tanulmány felvázolja Vasile Conta életét és művét, hozzájárulását a román filozófiai gondolkodás fejlesztéséhez — utalva a gondolkodó ismeretelméleti és társadalmi korlátaira is —, s kimutatja, hogy filozófiai írásainak haladó eszméik révén jelentős szerepük volt a marxista filozófia romániai elterjedésének szellemi előkészítésében.

Vasile Conta első filozófiai munkáját, *A fatalizmus elméletét*, előbb a *Convorbiri literare* hasábjain közölte (1875—1876), majd 1877-ben francia nyelvű kiadásban jelentette meg. Ebben a munkájában a materialista filozófia elveire támaszkodva a megismerés ama területe felé irányítja figyelmét, amelyen a materializmus addig nem jelentkezhetett elég tekintéllyel az előző századok tudományának elmaradott színvonala miatt, s ez a lelki és a társadalmi jelenségek determinizmusa.

A lelki jelenségek anyagi alapjának kérdését vizsgálva figyelembe veszi az anatómiai és a fiziológiai tényeket is, és visszaveri mind az idealista indeterminizmust, mind a vulgáris materializmust, kimutatván, hogy a pszichikum nem egy „szekréció”, hanem a legkifinomultabb és a legbonyolultabb szervezetté váló anyag, az idegrendszer tevékenysége. A nagy román gondolkodó a reflex-tevékenységet minősíti a pszichikai determinizmus alapjának. A valóság tükrözéseként felfogott megismerést Conta materialista, de egyben mechanicista módon magyarázza: az első fokú (érzetek, érzékek) és a másodfokú (gondolkodás) „bevésés”-sel.

A iasi-i filozófus a determinizmust hirdeti a társadalmi jelenségek területén is. Erre vonatkozó felfogása azon az eszmén alapul, hogy a földrajzi környezet meghatározó szerepet játszik egy nemzet fejlődésében (ezt a gondolatot, a pozitívizmus megteremtőjétől, Auguste Comte-tól és H. Th. Buckle angol pozitivistá szociológustól vette át). Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a történelmi jelenségek bizonyos törvényeknek vannak alávetve. A társadalmi determinizmusra vonatkozó felfogásának bizonyítására számos, a társadalom gazdasági életéből vett példát sorol fel.

* Vasile Conta: *Opere filozofice. Editura Academiei Republicii Socialiste România. Bucuresti, 1967.*

Az egyetemes hullámmozgás elméletében, mely 1876—1877 között jelent meg a *Convorbiri literare*-ban, Vasile Conta megkísérelte materialista alapokról kiindulva általánosítani a XIX. század nagy természettudományi felfedezéseinek eredményeit, kidolgozta a hullámmozgás elméletét, amely véleménye szerint kifejezi a természet, a társadalom és a gondolkodás fejlődésének mechanizmusát. Ezzel az elméletével a román gondolkodó a világ tárgyainak és jelenségeinek állandó változását, átalakulását, „metamorfozist” hirdeti, s harcol a fixizmus ellen. Mivel a mozgásátvitel megmagyarázására a „hullám” képét használja, s mert engedményeket tesz az egyensúlyelmélet felé, a Conta-féle fejlődéselmélet egészében mechanicista jellegű. Mindamellett a fejlődésről alkotott felfogása dialektikus elemeket is tartalmaz, mint amilyen az „anyag nem evolutív formáinak” elfogadása (beleértve az ugrásokat), a „forradalmakat” is), a természet fejlődésének emelkedő és nem lineáris jellege. Mindebből az következik, hogy a iasi-i filozófus fejlődéselmélete felette áll a spenceri fejlődéselméletnek.

Az egyetemes hullámmozgás elméletével kapcsolatban Nicolae Gogoneața, a szóban forgó kötet szerkesztője megállapítja, hogy ezidáig *A fajok eredetét*, helytelenül, önálló, a filozófus életében ki nem adott műnek tekintették, holott ez valójában *Az egyetemes hullámmozgás elméletének* negyedik részét alkotó utolsó fejezetek közös címe volt, s már 1877-ben néhány hónapos megszakítással megjelentek a *Convorbiri literare*-ban.

A kötetben szereplő három utolsó tanulmányt Vasile Conta egy terjedelmes filozófiai írás alkotórézének szánta, melynek címe *Metafizikai próbálkozások* lett volna. A filozófus életében a tervezett műnek csupán első része jelent meg, éspedig *Bevezetés a metafizikába* (*Convorbiri literare*, 1879). A másik két rész, *A metafizika alapjai* és *A világot alkotó első elvek*, halála után (1890-ben, illetve 1888-ban) jelent meg franciául barátjának, D. Rosetti-Tescanunak fordításában.

A *Bevezetés a metafizikába*, ahogyan Nicolae Gogoneața is kiemeli, inkább a kérdés történelmi aspektusával foglalkozik, azaz az emberi gondolkodás fejlődésének főbb mozzanatait tárgyalja. Mivel Conta úgy vélte, hogy az emberiség fejlődésének első lépcsőfokain a metafizikus (vágyis filozófiai) nézetek azonosak voltak a vallásos hittel, a metafizikai eszmék története egybefonódik a vallás kritikai történetével. Úgy tekintette a vallást, mint a természet vak erőivel szembeni félelem és tudatlanság közvetlen termékét, s annak a meggyőződésének adott hangot, hogy a materialista nézetek végül is megdöntik a vallásos hitet. E munkájában, valamint más filozófiai írásaiban kifejezett valláskritika és azok az ateista eszmék, amelyek egész felfogását áthatják, illuminista korlátaik ellenére jelentős szerepet töltek be az értelmiség — elsősorban a fiatal értelmiség — körében, valamint a *Contemporanul* szocialista folyóirat hasábjain.

A *Metafizika alapjaiban* és *A világot alkotó első elvekben* a metafizika tárgyának és a többi tudomány között elfoglalt helyének vizsgálata során Conta mód-

egy-egy téma emlékezőszerű felidézése (mondjuk például a Vásárhelyi Találkozó) tévedéseket vagy tisztázatlanságokat felidézhetna meg — s mindezt az élő hang szuggesztív erejével. Keltős nyereség lenne ez: azoké, akik jelen lehetnek egy ilyen találkozón s a későbbi kutatóé.

◆ Napjainkban egyre nagyobb jelentőségűvé válik az idegen nyelvek ismerete. Akár az elméleti, akár a műszaki tudományok terén dolgozik valaki, nem nélkülözheti a világszerte rohamosan szaporodó új tudományos eredmények ismeretét a maga szakterületén, s nem várhat arra sem, amíg ennek az anyagnak egy töredék része fordításban eljut hozzá. Az idegen nyelvek elsajátításának kérdése a tudományos kutatás nemzetközi együttműködésének szintjén túl a szakemberek széles körei számára is egyre inkább létfontosságú kérdéssé válik, s ez az oka annak, hogy ma világszerte nemzetközi szervezeteket, kutatóintézeteket sokaságát foglalkoztatják a szakmai és a szaknyelvek elsajátításának nyelvészeti és módszertani kérdései.

A szaknyelv-oktatás sajátos problémákat vet fel, s azoknak megoldására, az eddigi tapasztalatok összegezésére, a módszerek szélesebb körű megismertetésére egyre többször kerül sor. 1961-ben Hamburg, 1962-ben Róma, 1963-ban Stockholm, 1964-ben Párizs és Baden (Bécs) 1965-ben újra Franciaország, 1966-ban Liège, majd az elmúlt évben Heidelberg és Saint-Cloud volt ilyen témájú értekezletek színhelye. A cél: már a középiskolai nyelvoktatásban olyan nyelvi alap megadása, amelyre a modern tudomány igényeket kielégítő szaknyelvi tájékozottság, a speciális igényeknek

krónika

megfelelő szakterületi nyelvoktatás építhet.

Már az alapvető ismeretanyagoknak olyan nyelvi ismeretekre kell koncentrálnia, amelyek lehetővé teszik a szakosított oktatásban az egyes szaknyelv-területekre való könnyű áttárlást. Az említett Saint-Cloud-i tanácskozás célja egyrészt éppen az volt, hogy a nyelvtudomány szintjén — lexikális és grammatikai vonatkozásban — körvonalazza ezt az alapvető nyelvi ismeretanyagot, másrészt, hogy kidolgozza azokat a módszereket, amelyek — tekintetbe véve az oktatás mai technikai apparátusra támaszkodó lehetőségeit — a legeredményesebben járuljanak hozzá a műszaki és tudományos kutatómunka és nélkülözhetetlen feltételeinek biztosításához.

◆ Amikor 1923-ban megjelent az erdélyi származású Hermann Oberth professzor könyve a rakétarepülésről, a tudósok nem szenteltek különösebb figyelmet neki. Évek múltával azonban könyve csaknem minden rakétakutató „szentírása” lett, és Oberthet az ürrepülés egyik atyjaként kezdték tisztelni. Noha nem volt tagja a nemzeti szocialista pártnak, a második világháború alatt segítséget nyújtott a V-2 tökéletesítésében, és pártfogottjai közé tartozott többek között Wernher von Braun, aki az ürrepülés történetében olyan nagy szerepet játszott. Oberth később, 1955—58 között, majd ismét 1961-ben az Egyesült Államok rakétaszakértő tanácsosaként együtt dolgozott von Braunnal.

Ma 73 éves, és Nürnberg közelében, Feucht faluban nyugdíjasként él 49 éves feleségével. Noha kora már előrehaladott, képzelete ma is Verne Gyula hőseinek világában él. Legutóbbi könyve, Az Uranuslakók kátéja, arról szól, hogy

szerezen kutatja a metafizika (a filozófia) néhány klasszikus problémáját, mint amilyen a lét, a valóság, az igazság, az anyag, a szükségszerűség, a törvények kérdése. Ezekben a munkáiban Kant gnoszeológiája — amelyet Titu Maiorescu és más hazai idealista beállítottságú gondolkodók is magukévá tettek — ellen indít támadást, elsősorban a térről és időről alkotott idealista tézisek ellen hadakozva. Noha befejezetlenül maradtak, e tanulmányok különösképpen jelentősek a román filozófia történetében, mivel feltárják Conta gondolkodásának erettségét és mélységét, valamint felfogásának eredetiségét.

A nagy román gondolkodó halála után megjelent filozófiai írások között számos jegyzet, feljegyzés található, amelyek az etikai, esztétikai, pedagógiai kérdések széles skáláját fogják át. Ezek általában töredékesek, részlet-jellegűek és csiszolatlanok, hiszen szerzőjük nem szánta kiadásra őket. Mégis fontosak a contai felfogás fejlődésének nyomon követése szempontjából.

E filozófiai műveket olvasva vagy újraolvasva, bizonyos tévedésekre vagy olyan nézetekre bukkanhatunk, amelyeket a tudomány jelenlegi színvonala túlhaladottá tesz. De ne feledjük, hogy Conta rendszeres és mélyen eredeti filozófiája egy egész korszak materialista hagyományait tetőzi be, hogy kora számos haladó eszméjének visszhangjává lett. Vasile Conta a hazai premarxista filozófia korszakának egyik legfigyelemreméltóbb gondolkodója.

Mihály Imre

Bölöni Farkas Sándor az amerikai radikális demokraták között

Bölöni Farkas Sándor észak-amerikai útinaplójának Benkő Samu-féle, 1966-i bukaresti kiadása, bár az előző kiadásokhoz képest több magyarázatot fűz a szerző szövegéhez, azoknak a nagy kortársaknak életrajzi adataival, akikkel Bölöni találkozott, szintén nagyon takarékoskodik, pedig, mint már előző cikkemben (*Bölöni Farkas Sándor az angol radikálisok között*, *Korunk*, 1967. 10.) bemutattam, brit földön is a kor kimagasló radikális politikusaival ismerkedett meg. Az amerikai naplóban még bővebben számol be azoknak az amerikai történelmi nagyságoknak személyiségéről, akikkel, a jelek szerint, már angliai radikális és unitárius kapcsolatai révén ismerkedhetett meg. Csaknem tucatnyi olyan történelmi nagysággal került össze, akiknek életrajzi adatai ma is megtalálhatók a legújabb amerikai történelmi lexikonokban (*Concise Dictionary of American Biography*. New York, 1964), sőt, a kor híres elnökéről, Jacksonról a mai amerikai történettudomány legjelentősebbnek tartott életrajza íródott (Arthur M.

Schlesinger Jr.: *The Age of Jackson*. 27. kiadás. Boston, 1953). A szerencsére föléléakült Bölöni Farkas Sándor-kutatás hozzájárulásaként összeállítottam azoknak az amerikai nagyoknak életrajzi adatait, akikkel a székely utazó érintkezett és értekezett.

1. *Andrew Jackson* (1767—1845) az Egyesült Államok hetedik elnöke. Apja ír emigránsként telepedett le Tennessee államban. 1812-ig telepes életet élt, 1802-ben szülőföldjének tábornoka lett. 1815. január 8-án New Orleans-t megvédte a britek ellenében. Ezzel a cselekedetével nemzeti figurává vált. 1821-ben Florida állam első kormányzója, 1822-ben jelölték először elnöknek, Henry Clay és John Quincy Adams korrupt irányzatú rendszere ellen. Csak 1828-ban győzött, de ez az elnökválasztási hadjárat volt az első eset az amerikai történelemben, hogy a nagy tömegek valóban érdeklődtek és részt vettek az országos politikában. Jackson katonai hírnevével és tiszta jellemével nyerte el az elnöki széket.

Jackson vezérelve a föderatív unió volt, a reakció kisállamosdija ellenében; szociálpolitikájának legnagyobb vívmánya pedig a tízórás munkanap, fehér és néger munkások számára egyaránt. A kor vezető írói melléje álltak, Bancroft, a legnagyobb amerikai történész kiadta a jelszót: „Az író legyen a nép embere.“ Érdekes, hogy Robert Owen fia, Robert Dale Owen, aki amerikai politikus lett, jacksonistának vallotta magát. Jackson elnökhelyettesének és utódának az elnöki székben, Van Burennek tengerészeti minisztere, James A. Paulding Owen híve volt. De oldalára álltak többen azok közül a nagy amerikai államférfiak közül, akik Kossuth 1851—1852-i amerikai körútján a magyar ügy lelkes szószólói voltak, General Cass, Charles A. Dana, Horace Greely, Charles Sumner, Kossuth nagy hódolója, W. S. Landon, aki a magyarországi szabadságharcról tizenkét cikket és tizenkilenc verset írt. „Az egyszerű ember mélyesen hitt benne és hűséges követője maradt“ — állapítja meg róla a legújabb amerikai lexikon. Lincoln, Roosevel, Wilson, Franklin D. Roosevelt és — hozzátéhetjük — Kennedy mellett őt tartják a legfontosabb elnöknek. Érdekes még megjegyezni, hogy Jackson személyi titkára, Nicholas B. Trist az owenista *Free Enquirer* munkatársa.

2. *Robert Charles Winthrop* (1809—1894) ügyvéd, szónok, a nagy Daniel Webster barátja. Bölöni Farkas Sándor töle hallhatott Websternek, Kossuth amerikai útja idején működő külügyminiszternek, a magyarországi szabadságharc és emigráció védőjének már akkor is országos hírvé ekezzőlásáról. 1828-ban végzett a Harvardon, Massachusetts állam kongresszusi képviselője tizenkét éven át, 1847—1849 között, házelnök. Harminc évig a Massachusetts Historical Society elnöke.

3. *Stephen van Rensselaer* (1764—1839) 1795-től 1801-ig New York állam helyettes kormányzója. 1812-ben az északi front parancsnoka a mexikói hadjáratban, 1823-tól 1829-ig New York képviselője a kongresszusban. 1824 és 1826 között alapította a ma is létező Rensselaer Institute-ot. A Hudson a nagy tavakkal összekötő csatorna korai követelője, az Erie canal-bizottság elnöke, a tervszerű mezőgazdaság kez-

egy 85 éves nürnbergi asszony telepítási kapcsolatba került a repülő csészéaljak pilótáival. Oberth professzor ugyanis azt tartja, hogy az azonosítatlan tárgyakat az ember már évezredek óta látja, csakhogy azok vezetői nem teremtettek kapcsolatot vele: „Talán azért, mert lenéznek és nem akarnak érintkezésbe kerülni velünk, vagy talán, mert ismerik a telepátia titkait, olvashatják gondolatainkat, és úgy érzik, ez bőven elég számukra.“

Oberth meg van győződve: eljön az idő, amikor az ember fénysebességgel száguld majd az űrben. Nemrég az hangoztatva, hogy az öregek „kinyújthatók“; kérte hogy vegyék fel az űrhajósok sorába. A holdprogramot illetően a szovjet terveket célravezetőbbnek, az amerikaiakat gyorsabbnak tartja.

téka

Kemény Zsigmond

Gyulai Pál

A múlt század magyar regényirodalmának legtöbbet vitatott nagy egyénisége, Kemény Zsigmond az egyetlen a legnagyobbak közül, aki — akárcsak századunkból Krúdy — máig sem kapta meg teljesítményéhez méltó rangsorolását a marxista irodalomtörténetben. Ezért különösen öröndetes, hogy most sorozatban jelennek meg remekművei: hét legjobb regénye s külön két kötetben elbeszélései, tanulmányai. „Egészen izzó növény a Gyulai Pál” — írta Péterffy Jenő. Kemény első befejezett regényéről, a múlt század prózájában szinte társalanul álló, a mai olvasó számára is — főleg lélekábrázolása miatt — modernnek ható alkotásáról. A XVI. századi Erdély kavarogó, ellentmondásoktól szétzabdalt világa, sorsuktól, saját adottságaiktól vesztükbe üzött nagy egyéniségek kora elevenedik meg a kétkötetes, nyolcadfélszáz oldalas történelmi regényben. Az izléseken kiállított, sorozatot nyitó kötet értékét növeli Bartha János akadémikus professzornak, Kemény egyik újrafelfedezőjének szokatlanul terjedelmes, 90 oldalas, összegező, ugyanakkor sok újat is hozó bevezető tanulmánya. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967.)

V. Goffensefer

Iz isztorii markszisztkoj krityiki

Paul Lafargue-nak, a korai marxista irodalomkritika kiváló művelőjének — akét Lenin a marxizmus egyik legtehetségesebb terjesztőjének tartott — a realizmusért vívott harcáról írt könyv több évtizedes kutatómunka eredménye.

deményezője. Bölöni Farkas Sándor feltűnő tájékozottságot és őszinte lelkesedést mutat az amerikai-kanadai csatornák iránt; adatszerű tájékozottsága a legautentikusabb forrásra vezethető vissza.

4. *Sylvanus Thayer* (1785—1872) neves katonai mérnök és nevelő, a West Point tiszti akadémiának 1817-től 1833-ig főfelügyelője. Ő vezette be az amerikai tisztképzésben a tudományos módszereket.

5. *Alexander Hill Everett* (1790—1847) szerkesztő, történész, diplomata. 1809-től 1811-ig John Quincy Adams, a későbbi elnök titkára, nagykövet korában Oroszországban, 1815-től 1829-ig Hollandiában, majd Spanyolországban követ, közben Massachusetts állam törvényhozója, 1845-től 1847-ig követ Kínában, ahol meg is halt. Két jelentős könyvet is írt, 1822-ben az európai államrendszerről, 1827-ben Amerika jövőjéről. Alexander Everett öccse, Edward tette a Harvardot „második Hellász”-szá és készítette elő Emerson nagy korát.

6. *John James Audubon* (1785—1851) festőművész és ornitológus. Az első amerikai, akivel Bölöni Farkas már a tengeri úton megismerkedett és összebarátkozott. Párizsban mint festő a nagy David tanítványa, 1804-ben apja Philadelphia melletti birtokán kezdi gyűjteni Amerika vadmadarait. 1831-ben, amikor Bölöni Farkassal találkozik, már nemzetközi tekintélyű ornitológus és európai hírvő festőművész.

7. *Henry Ware* (1794—1843) a hasonló nevű harvardi unitárius teológusnak a fia, maga is az unitárius ékesszólás professzora a Harvardon, az Amerikai Unitáriusok Szövetségének vezetője.

8. *Charles Carrol* (1737—1832) — az *Útinapló*ban tévesen David — forradalmi vezető, a *Függetlenségi Nyilatkozat* egyik aláírója, Bölöni Farkas utazásakor az utolsó élő az aláírók közül. Még Benjamin Franklin munkatársa volt, szenátor és az első vasutak igazgatója.

Itt szeretném felhívni a figyelmet, hogy Bölöni Farkas Sándor nem Robert Owen utópista kommunista telepét, a New Harmonyt látogatta meg, ahogy általában vélik, hanem Harmonyt, Pittsburgh mellett, az Ohio folyónál. Ezt George Rapp (1757—1847) alapította, és Owenék a húszas években vették át, amíg megalapították a New Harmonyt. A legújabb amerikai lexikon ezt így jellemzi: „Kommunisztikus teokrácia Rapp-pal mint diktátorral az élen; egyik legsikeresebb kommunista telep abból a kétszázból, amely az Egyesült Államokban jött létre.”

Bolívar dél-amerikai szabadságharcos vezér helyettese, Santander tábornok, Acosta és Gonzales forradalmárok is érintkezésbe kerültek Bölöni Farkassal önkéntes száműzetésükben.

Az amerikai történelem, a függetlenségi háború és a különleges társadalmi fejlődés alapos ismerete látszik a szerző soraiból, egyebek mellett Penn, Franklin, Washington, Lafayette, Kościuszko, Priestley és Fulton említéséből. Washington Irvingről írt sorai pedig magyar tollforgató első dicséretét jelentik amerikai íróról.

Bölöni Farkas Sándornak a pár évvel Amerikába érkezése előtt megindult munkásmozgalommal nem

volt kapcsolata, de a politikai és intellektuális elit haladó szárnyának, az ún. „radikális demokraták”-nak kimagasló, történelmi szerepet játszó személyiségeivel találkozott, sőt értekezett.

Gál István

A nemrég elhunyt szovjet irodalomtörténész előző, Lunacsarszkij szerint „okos és hasznos” köteteit a l'Humanité 1936-ban így értékelte: „Gofensefer felfedezte számunkra Lafargue-ot.” Az összefoglaló mű elemzi Lafargue viszonyát a naturalizmushoz, a pozitívizmushoz és a szociáldarwinizmushoz, feltárja szerepét a realizmus marxista elméletének kidolgozásában, majd eljut egyes összevetésekhez, így Csernyisevszkijnek és más orosz kritikusoknak a nyugati forradalmi áramlatokkal való kapcsolatához. A francia, német, angol szocialista sajtóból vett, eddig jórészt ismeretlen anyagokra támaszkodva fontos epizódokat közöl a századvégi marxista kritika történetéből. (Szovjetszkij piszatyel, 1967.)

Állam és jog

A köztársaságunk megalapításának évfordulójára megjelent könyv* a szocialista állam, jog és jogtudomány két évtizedes hazai fejlődését mutatja be. Nehéz feladat ennek a forradalmi átalakulásnak minden állami szervre és jogintézményre kiterjedő szintézisét adni, s még nehezebb, ha erre ilyen nagy számú szerzői gárda vállalkozik, mert azzal a veszéllyel jár, hogy a mű egyöntetűsége csorbát szenved. Márpedig az ideológiai fejlődés a szocialista forradalom során egységes elvek szerint, előre meghatározott célok irányába haladva ment végbe, s ennek következetes érzékeltetése alapos és beható szerkesztői munkát igényel, aminek érezzük is a hiányát. A könyv eléggé heterogén, inkább egy témakörben írt dolgozatok összességének, mint a fejlődési elvek egységes bemutatásának tűnik.

Ezzel szemben a szerzőknek sikerült tárgykörüket jól elhatárolniuk, ritkán találkozunk átfedésekkel, ugyanazon kérdés kifejtésének ismétlésével. Mind-egyik dolgozat más-más szempontból mutatja be a fejlődést. Külön feldolgozást kap: a párt vezető szerepe az államban és a jog területén, szocialista államunk törvényhozásának tudományos és demokratikus jellege, a román állam belső és külső alapvető funkciói a szocialista forradalom éveiben, Románia Szocialista Köztársaság társadalmi-politikai berendezésének demokratizmusa, a szocialista román jogtudomány fejlődése, az igazságügyi szervek szerepe a néphatalom éveiben, a legfelsőbb bíróság feladatai a bírói gyakorlat irányításában, a szocialista törvényesség megteremtése és megszilárdítása a két évtized során.

Az elemző módszer szempontjából jól sikerült a törvényhozás tudományos jellegének bemutatása, abból a marxista tételből indulva ki, hogy a jog a társadalom felépítőjeleme, s eszerint szocialista államunk törvényei is a húsz év során kialakult társadalmi „adottságok”-nak (meghatározó tényezőknek) pontosan megfeleltek. A szerző a jogalkotás két mozzanatát különbözteti meg: az első szakaszban a társadalom vezető osztályának tudata alakul ki a szabályozás bizonyos irányban történő szükségességét illetően — s már ekkor tág tere nyílik a népi kezdeményezés érvényre jutásának —, a második szakaszban az osztály akarata jogi formát ölt a törvényhozó szervek munkája révén. Ezek a szervek államunkban a legteljesebb mértékben képviselik a dolgozók

Ion Banu

Sensuri universale și diferențe specifice în Filozofia Orientului Antic. I.

Az ókori keleti filozófia egyetemes vonatkozásait és sajátos jegyeit kutatja a szerző két kötetre tervezett tanulmánya. A megjelent első kötet Mezopotámia, Egyiptom és Kína filozófiatörténetének főbb mozzanatait mutatja be az utóbbi évtizedekben megjelent filozófiai és irodalmi szövegek tükrében, hatalmas könyvtárszerű anyag felhasználásával. A szerző visszamegy a filozófiai gondolkodás ősi kezdeteire, majd végigvezet annak útján, mely a konkrét fogalmakból kiindulva a gyakran vallási szimbólumok meg mítoszok formájában jelentkező általánosító absztrakt fogalmak felé halad, hol idealista, hol pedig materialista színezetet öltve. A filozófiai történet tárgyalása előtt a szerző megrajzolja az illető ország gazdasági és társadalmi helyzetét, beve-

* Statul și dreptul. Două decenii de dezvoltare. Editura științifică. București, 1967.

téka

zetőjében pedig részletesen foglalkozik az ázsiai termelési móddal, mint amely döntően meghatározza Kelet egész bölcséleti rendszerét. Csupán a beosztással nem érthetünk egyet: a második kötetre tervezett Palesztinának és Iránnak az elsöben lett volna a helye, minthogy filozófiájuk szervesen összefügg Mezopotámia és Egyiptom bölcséletével. (Editura științifică, 1967.)

G. M. A. Richter

A Handbook of Greek Art

Az ókori görög művészetnek, a modern európai művészet e távoli alapjának tanulmányozása az újjászületés korában kezdődött el, de a régészeti ásatások és felfedezések bővülése folytán időben és térben állandóan szélesedett. Richter kézikönyve nemcsak azért értékes és világviszonylatban keresett, mert egyetlen kötetbe sűríti a görög művészet valamennyi ágát: az építést, szobrászat, kisplasztika, díszítő fémművéség, terrakotta, vésett drágakő (gemma), pénzérme, ékszerészet, festészet és mozaikművészet, agyagművéség és vázafestészet, üveg- és zománc-díszítőművészet fejlődésének főbb vonásait és legfontosabb eredményeit, hanem azért is, mert a legjellegzetesebb és legszebb ilyen típusú művészi alkotások fénykép-illusztrációival (mintegy 500) szinte közvetlen kapcsolatba hozza az olvasót a görög művészet irányáival és lendületes fejlődésével. (The Phaidon Press. London, 1967.)

Silviu Brucan

Originile politicii americane

Az elnökválasztás évében kivételesen időszerű, színvonalas könyv az Egyesült Álla-

erdekeit, és működésükben — ilyen vagy olyan formában — a lakosság nagy tömege vesz részt.

Különösen sokat tanulhatunk a jogtudomány fejlődését tárgyaló fejezetből, amely nemcsak átfogó képet ad az összes jogtudományi ágak hazai fejlődésének irányáról az utóbbi években, hanem kiváló összefoglalása is nagyszámú jogi szakiró munkásságának, jogágak szerinti csoportosítva a jogelveket.

Hasonló módszer követésével a többi szerző is megpróbálkozhatott volna, elkerülve ezzel az adathalmaz következtében érezhető túlsúlyfóltságot, sőt néhol a rendszeresség hiányát is. Természetesen, a könyv időszerűségét és célját tekintve, ezek a negatívumok nem szembeötlők, hiszen a szerzők nem is annyira tudományos, mint inkább felmérő-számbavevő munkát akartak végezni, s ez nagymértékben sikerült is nekik.

A szocialista állam belső funkcióit tárgyaló fejezetben a szerző — az utóbbi időben nálunk általánosan elfogadott vélemény alapján — mindössze hármatot sorol fel: a gazdasági-szervező, kulturális-nevelő és a nép szocialista vívmányait védelmező funkciókat. Azt hiszem, nem lehet a felsorolásból kihagyni államunknak még egy alapvető funkcióját: a személyek védelmére vonatkozót. Ilyen szerepe már a szocializmus előtti államoknak is volt, legalábbis az uralkodó osztály tagjait illetően (ez tévesztette meg a feltörekvő burzsoázia ideológusait, akik az állam keletkezését is az egyének védelmének szükségességével magyarázták). Alapvető funkcióvá a személyek védelme természetesen csak a szocializmusban válhat.

Noha a könyv kevés elméleti kérdést tárgyal, s inkább az elmúlt húsz év alatt alkotott állami szervezet és jogintézményeket sorolja fel, egyes megállapításai vagy megfogalmazásai mégis vitathatók. Helytelennek tartom például azt, hogy a szocializmust a társadalom megszervezési módjának nevezi (17), mert a szervezés — még akkor is, ha a gazdaságra vonatkozik — a társadalomnak csak a felépítményéhez tartozik, holott a szocializmusban az egész gazdasági-társadalmi rendszer változik meg.

Tudományos igényű munkában a superlatívusokat is csak mértékkel szabad használni: ügyelnünk kell arra, hogy milyen mozzanatokat tekintünk minőségi ugrásnak a társadalom fejlődéstörténetében. Nem hiszem, hogy minőségi változásnak (33) tekinthető az a tény, hogy jogunk ma már az egész nép akaratát és érdekeit fejezi ki. Az alkotmány — amelynek megállapítására a szerző hivatkozik — mindössze egy mennyiségi fejlődés betetőzését rögzíti, hiszen törvényeink 1965 előtt is az állampolgárok döntő többségének érdekeit tükrözték.

De a szerző elmulasztja annak kifejtését is, hogy törvényeink csak objektíve fejezik ki az egész nép akaratát. Még a mai fejlődési fokon is vannak a törvényekkel szemben álló érdekek és akaratok. A jogi szabályozásra éppen azért van szükség, mert az egyes emberek — elszigetelten véve — különböző érdekűek, és szembekerülhetnek a közérdekkel is. A jogszabályok tehát az állampolgárok „belátó”, a közérdeknek megfelelően „mérésékelt” akaratát, illetve érdekeit fejezik ki. A mérséklés kölcsönösen szükséges, egyébként az egyén és a társadalom fejlődése veszélybe

kerül. Csakhogy ezt nem minden állampolgár ismeri fel, s ezért elmaradt emberek egyéni akarata szembehelyezkedhetik a jogban kifejezett közös akarattal, amit az államhatalom szankcionál. Ha a társadalmi fejlődés magasabb fokán az együttélési szabályok szubjektíve is általánosan fejezik majd ki az egyéni akaratot (vagyis mindenki felismeri akarata mérséklésének objektív szükségességét), akkor szükségtelenné válnak az állami szankciók, s el is veszítik jogi jellegüket.

Jogászok, ideológusok, közgazdászok nagy figyelemmel olvashatják jogi szakirodalmunknak ezt az újabb termékét. Hasznos adatokat, politikai és jogtudományi ismereteket szerezhetnek belőle.

Fogarasi József

Ady első megzenésítője

Amint belépünk a kolozsvári Házsongárdi-temető főkapuján, a középső parcella bal szélén, dízsírhegyen, rózsaszínű márványból faragott sírkő hirdeti, hogy ott nyugszik Farkas Ödön (1851—1912), a kolozsvári zenekonzervatórium egykori igazgatója. Az ő nevéhez fűződik az 1819-ben alapított zeneiskola virágkora. A ruszkicai márvány sírkövet Kolozsvár város közönsége állította kedvelt zeneszerzőjének; híres szobrász faragta kőbe Farkas Ödön fejfáját: az ugyancsak kolozsvári Szeszák Ferenc (1881—1919), Stróbl Alajos tanítványa.

Farkas Ödön sokoldalú, régivágású muzsikus volt: zeneszerző, tanítómester, karmester, zeneíró, akit a kolozsvári zenei élet megalapozójának tekinthetünk; neki köszönhető, hogy e nagymúltú művelődési központ az európai zenei élet vérkeringésébe bekapcsolódott. Jól képzett, nagy tudású muzsikus, az Erkel Ferenc utáni verbunkos-romantika egyik késői képviselője. Mérnöknek készült, de hamarosan elhagyta a műszaki pályát, és Erkel Ferencnek lett növendéke. Már mint diák, majd mint fiatal zeneszerző több pályázaton díjat nyert szerzeményeivel.

Kolozsvárt az énekesek egész sorát képezte a zenés színházak számára. Tanítványai közül került ki Sándor Erzsébet kamaraénekesnő, Székelyhidy Ferenc tenorista mellett Pavel Constantin és Nicolae Bretan, a kolozsvári opera egykori tagjai és Kacsóh Pongrácz zeneszerző, a ma is népszerű *János vitéz* című dalművét muzsikájának szerzője. Híres énektanítási módszerét egyébként könyvben fektette le (*Az énekes hang*, Kolozsvár, 1907).

Farkas Ödön operákat, zenekari muzsikát, kamarazenét és mintegy száz dalt írt. Dalművei bemutatásra kerültek, csaknem mind nyomtatásban is megjelentek. Szerzeményeiben Erkel eredményeire támaszkodik, azzal a különbséggel, hogy megteremtette azt az énekes muzsikát, mely tekintetbe veszi a nyelv fonetikáját. Minthogy sikeres énektanár volt, a hangképzés avatott mestere, szívéhez legközelebb az énekes

mok külpolitikája kialakulásának mechanizmusairól. Történelmi, társadalmi gyökerekig hatol a hiteles elemzés, amelyről könnyű megállapítani: avatott, sőt beavatott szerző műve. Brucan nagy érdemeinek sorába tartozik a sztereotípiák mellőzése; tetszetős önálló osztályozásokat is megkockáztat. Kár, hogy a szerzőt szerkesztői fegyelme a könyv vége felé cserben hagyta, s ismételtetni kezd, ami bizony indokolatlan, még ha az újra felbukkanó tézisek új összefüggésekben jelentkeznek is. (Editura stiintifică, 1968.)

Vargha Kálmán

Móricz Zsigmond

Lengyel József, Illés Béla, József Attila, Tamási Aron és Babits Mihály után jelent meg az Arcok és vallomások sorozat Móricz Zsigmondról szóló kötete. Az olcsó, fűzött könyvecskében nemcsak sok, ezidáig részben ismeretlen fénykép: arcképek, csoportfelvételek, kéziratok fotokópiái, hanem a szövegrészben sok dültbetűs, kurzívval szedett sor is található: életrajzi érdekű idézetek a nagy író munkáiból, levelezéséből, önvallomásaiból. Mindez az egyik legjobb Móricz-szakértő irodalomtörténész, Vargha Kálmán gondos-pontos magyarázó szövegebe ágyazva. Munkájának értékét növeli, hogy bőven közli a kortárs kritikuskor véleményét és Móricz számos barátjának visszaemlékezését is. A hasznos és a legszélesebb olvasóközönség igényeit kielégítő kis könyv utolsó oldalain Móricz Zsigmond esztétikai írásából, ars poeticáiból olvasható válogatás. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967.)

téka

D. Berciu

Romania before Burebista

Románia Burebista előtt címen az Ancient Peoples and Places (Okori népek és helyek) világszerte ismert angol történettudományi sorozatban jelent meg a bukaresti egyetem régészeti professzorának összefoglaló munkája. A monográfia földrajzi, történeti, demográfiai bevezető után érdekes, könnyen hozzáférhető formában mutatja be az emberi társadalom fejlődését hazánk területén a paleolitikumtól kezdve az első dák állam megalapításáig, Burebistának koráig. Az egyes korszakok elemzése után a szerző felsorolja a fontosabb kultúrákat és lelőhelyeket. Mindezt nagyszámú ábra, térkép és 73 jómínőségű fénykép egészíti ki. (Thames and Hudson. London, 1967.)

Turczel Lajos

Két kor mezsgyéjén

A pozsonyi egyetemi magyar tanszékének vezetője legújabb kötetében a csehszlovákiai magyar irodalom és közművelődés fejlődési feltételeit és sajátos problémáit vizsgálja „két kor mezsgyéjén”, 1918 és 1938 között. A kötet különösen az új nemzedék számára érdekes, amely a részletekről hallott ugyan egyet s mást, ezek azonban a kellő történelmi háttérrel és az összefüggések ismerete hiányában még hiányos vázlatát sem igen állhattak össze. Az önálló irodalom, a művészetek, a sajtó és a tudományos élet kialakulásának sajátos körülményeit szembenálló társadalmi mozgalmak fényében mutatja be a kötet, részletesen foglalkozik az ifjúsági szervezetek szerepével, a sarlósokkal, a regősmozgalommal, az iskolán kívüli népművelés feladataival. (Tatran, 1967.)

zene állott. Tudta, hogy az énektanítás fejleszti legjobban a zenei érzéket. Felfogása szerint a műzene alakulására termékenyítőleg hat a dallal ölelkező költészet, mert a szavak játékában és ritmusában a zenének nem egy alapvető eleme rejtezik.

Alkotásai közül legjelentősebbek műdalai. Ezek egyike-másika felszívódott a népzenebe, ami azt igazolja, hogy hangvétele a népzene dallamképzéséhez igazodott. A század elején alig volt Kolozsvárt olyan hangverseny, melyen muzsikája ne került volna műsorra. Haladó gondolkozású emberként, jól ismerte kora költészetét, és mint ilyen, híve a Nyugat írógárdájának. Ady Endre költészetét nemcsak rokonszenvvel, de megértéssel is fogadta. Mikor még sokan idegenül állottak Ady verselése előtt, Farkas Ödön nem egy költeményét megzenésítette. Ady-dalai hamarosan kiadóra találtak. Pontosabban: a kolozsvári közönség annyira szerette és tisztelte zeneköltőjét, hogy már a század első éveiben (1904-ben) megalkult az Erkel Ferenc zeneműkiadó szövetkezet, melynek feladata Farkas Ödön műveinek kinyomtatása. Havonta 20—24 oldalas füzet jelent meg Kolozsvárt izléses, szépen nyomott hangjegyekkel. A szövetkezet tagjai vállalkoztak arra, hogy a kottákat darabonként két koronás áron átvegyék.

Farkas Ödön megzenésített Ady-verseit A holnap dalai címen három füzetben nyomtatták ki. Az első Ady-dalokat 1908-ban írta (Nóta a halott szüzzől, Sárban veszett hó, Judás és Jézus). A második füzet az Add nekem a szeméidet, A Zozó levele és Egy ismerős kis fiú című megzenésített Ady-verseket tartalmazza. A harmadik füzet műdalai 1909-ből valók: Egyedül a tengerrel és Szent Margit legendája. Zeneszerzőnk tehát 1908—1909 között, elsőként, összesen nyolc Ady-vershez írt muzsikát.

Farkas Ödön legnagyobb érdeme az, hogy dalaiban ragaszkodik a versek prozódiajához. Ez abban az időben figyelemre méltó, mert ismeretes, hogy ez irányban sok szemrehányás érheti Erkel Ferencet is. Igaz, Farkas Ödön Ady-dalai már megjelenésükkor sem voltak olyan népszerűek, mint egyéb műdalai, de ennek okát abban kell keresnünk, hogy a verbunkos stílushoz szokott közönség furcsának, különösnek és főként idegennek érezte a szerző megütötte hangot. A muzsikusok sem fogadták kellő érdeklődéssel az új dalokat. Az akkori énekesek — főként operisták, akiknek kevés érzékük volt a dalénekléshez — alig vettek tudomást róluk. Az évek múltával újabb, nagy zeneszerzők írtak muzsikát Ady verseihez: Bartók Béla, Kodály Zoltán, Reinitz Béla s az ő művészetük mellett Farkas Ödön első Ady-megzenésítései a feledés homályába merültek.

Farkas Ödönt egykori bírálói — érdemei elismerése mellett — Erkel-, Liszt-, Goldmark- és Wagner-epigonnak tartották; nem alaptalanul. A holnap dalaiban jelentkező melódiák azonban nem behéizgők, nem könnyedek — mélyen emberiek, sokszor drámaiak, zenei gondolatai tömörek. Ady-dalai ma is érdeklődést kelthetnének, megérdemelnék, hogy énekeseink műsorukra tűzzék.

Lakatos István